

О ГЕТЕУ
фрагмент

мисаон

Twenty

~~то~~ је само промена ~~сталина~~ ^{сталина} стагна. Проназност, наравно, не значи уништење, зна-
 чи преформирање. Гете је једаред казао: Више ништа не може сирвити. Молим
 заопрштење што одмах за Гетеом помињем себе: као дете ме је ^{једном} мучио комадић
 дрвета који сам хтео да бацам тако да га нема. Куда да га бацам² и шта је то
 бацам. У ватру² у воду² у земљу² на ђубре² у прашину² — свуда га даље има, само
 у друкчијој форми. Са исте основице да је све у ходу и току, да се све мења,
 постављани су људи разна питања: шта је то трајност² шта је то време² шта је
 вечност² ко је човек да поставља таква питања² шта је то наука и уманост² и шта
 су обе према природи² шта је то смрт² шта је то борба² шта је то страдање². Са
 исте основице ^у ~~никуда~~ ^у су разна ~~учења~~ ^{учења} и разни су били симболи појединих
 учењака којима су приказивали своје основне мисли. У давња времена имамо ~~са~~
 сјајне симболисте филозофе Лао Тсеа и Хераклитоса. (У ^{англијском} ^{философском} часопису
 читам сада да се онај први звао Лао Тсу, дакле се мења и име великога учитеља
 проназности и промена.) У нова времена имамо још бриљантније симболисте мисли-
 оше, или баш ^{систематички} праве филозофе: Хегл, Маркс, Шпенхауер, Нице. Ту је са истом осно-
 вицом о формирању и преформирању, и мислишаш и поет Волфганг Гете. Древне тео-
 рије те врсте блаже су, мирније, мистовитије. Теокритос је прави мелан од жи-
 вотан страдања. Све иде, док кажеш да јесте, већ више нијанити се узбуђено рад-
 рајуј, нити се у тузи кидај — пронази, сад, сад ће проћи, прошло је. Зато што нас
 данас у години кад му се помиње дан рођења, зато што нас данас занима²ете, об-
 тићемо пажњу на немачки гениј у мислишаштву и поезији. Немци су народ који
 величину и мисли и поезије везује за ситу, за ~~највишу~~ ^{највишу} надсину, за пентократо-
~~ра~~. ^{Die Wucht} је страшна немачка реч и нема јој превода. Немци је по те-
 пераменту експлозиван, у свакој прогресији је силовит, уза то још и једноправа-
 чан у бескрај, у победу или у катастрофу. Народ трагичне душе, народ који само
 за судбину зна — каже Томас Ман, који се сигурно добро разуме у Немце. Српски
 би се рекло да у Немцима има коби, има таме, има фаустивства. Фауст је ^{Фауст је} ~~Дитер~~
 који се састоји из фауста и Мефиста. Чртаник тај је значајан, маховит у ^{фантазији}
 и у вољи, само је и паклен. Немци, или да буде пентократор, или да се ~~покла~~
 служи пентократору, нико страшнији као владар, нико савршенији као слуга, од
 Немца. Нице је писао: Немци владати не знају и никада неће знати. Тај ^{Магист}

пишући о Немцима забележио је: Гете се сјајно и спонтано бори, а кад се
преживети врате из боја, кажу: Арминије се победио. Двездесет пет професора
университета је потписало изјаву да је Хитлер најпаметнији међу њима. Нема
ка духовна нехармонијачност, немачка једноправачност је ужас, манија, лудино. За
гледајте у чисту имена из, тако да кажемо, једнога раздобља од стотинак година:
песник Хелдерлин је полудео, песник Ленау полудео, Хафман, романиста, полудео;
Конрад Мајер, новелист, полудео, Ниче, филозоф и песник, полудео, Роберт Шуман, му-
зичар, полудео, Хуго, Волф, музичар, полудео. Песник Клајст се убио, филозоф
и песник Вајтхедер се убио, Стефан Цвајг, диван есејист се убио. Погледајте,
дакле, германске нордијне ~~и~~ и англо-германске нордијне. Ибсен је врло велики
песник и уметник, али је сигурно компетан манијак, као и његов Брандес и
његов Пер Гинт. Даниел Киркегор је кроз модерну филозофију егзистенцијал-
изму заузео Немачку и запад Европе, а био је и мислилац и песник аутен-
тични, али и аутентични ^{сн} манијак. Шведанин Стриндберг, сасвим близу генијално-
сти, такође манијак, Кол Енгелс, Енгелс је полудео, а Диглоираш Шо је узео за-
дат да буде реалист и ~~аутентичан~~ сушта памет на најтежем месту, међу самим
парадоксима. Да опет добијемо везу са Немцима, да поменемо Томаса Мана, не нај-
већег артисту у књижевности света, али извесно највећег и најснажнијег мани-
ч ~~и снажног~~ ствараоца — шта каже Томас Ман: Нема великог уметника у коме не
би било злочинакога или лудог у сирини импулса. Фаустовство: сила и воља,
а изнад њих вечита сумња и зато поштина или-или или победа или пропаст, или
реализам или ^{Rausch} ~~поштина~~ опојност и поезија. Неман гине као охотија,
Неман гине као крвник, Неман гине као романтик, као песник. *Das Volk der*
Dichter und der Dichter, Зажу Немци за свој народ. Ирета
Трес (још да доладу: *das Volk der Musiker*, а нешто да одузму од категорије
поета, ако, Гетеа изузмемо као усамљени врх, као надврх, нека буде по немачки,
~~Али су сви песника, музичара и филозофа родили и надпакзо~~
Али су зато сви надпоезије Гетеове ^{Неман} родичи и надпакзо, Хитлера о оне његове
великани који су се, уз позинку или-или, тровали као пацови, и онај, ужас, оно
вешање тринаесторице људи од ранга, од којих су неки до Хитлера, били ~~и~~

узор-људи, вешање иза затворених врата у дворани, на трима вешалима, ако бисе
 уже уморило или згрозило, и суђени и вешани од туђинца судија и целата. Тома
 Ма у своме роману доктор Фауст, парафразирао је на једном месту библиски текст
 "Страшно је пасти у руке живог Бога, и казао "Страшно је пасти у руке туђинца."
 А се то због или-или. Хитлер је ~~казао~~ ^{мислећи да говори литературе} казао: или
 ћу бити господар света, или ћу у пропаст, и повући ^{thy} за собом и сву Немачку. Не-
 мачки се или-или каже: ~~entweder - oder~~ ^{oder} е, било је ~~oder~~ ^{oder}. А Хегел ^{on} је
 поставио пантократора државу, цензура од земље до неба. А ~~Хегел~~ ^{Hegel} је поставио
 био здрав центар својој философији: култура, и израђен отмен живот, па му је ~~то~~
 то било недовољно зашито и убојно, и поставио је пантократора над човека, у
 основи варварина и злочина. А Шопенхауер у главном своме делу *Der Welt als*
Wille und Vorstellung, шта је извојевао. То, да није врховни господар интелект,
 него воља. Воља води, носи, заповеда, а интелект је слуга ~~неј~~. С једне стране, ~~и живот су~~
 свет је само претства, дакле илузија, а, с друге стране, свет је акт и процес
 воље. А немачка воља, то је надвоља. Иче је после још надрас²тао над снагу и
 над лепоту Шопенхауерова стила.

Ипак, ~~један~~ ^{један} велики Немац, велики мислилац, још већи
 поет, Немац од пете до главе, од нагона до кристалисане мисли, захтео је, можда
 заморао из свога генија, антитезу немачкој тези: не или-или, не дивергенција,
 него конвергенција, него хармонија. Тај Немац је био, јесте и данас, и у неком
 смислу ће можда тек и бити светлост света, а ³говоре се Вилфганг Гете, или, ако
 тако воците са додатком који је оријенту долао филипутански кнез филипутанске
 државине ~~Вилфганг фон Гете~~ ^{Солсен-Волфганг} фон Гете. Тај Немац, као да је Грк, имао је сталну и страсну
 чежњу за хармонијом, са свима својим светлим и тамним енергијама ушао у борбу
 да нађе — не систем, није као мислилац био философ, не идеју, није као поет био
 идеалист, него да нађе закон, онај један закон који ће довести хармонију, ~~идеју~~ ^{светску}
 хармонију. Гете је донео појам и сачео о остварењу светске књижевности, ~~и ва-~~
 да ће једном и бити остварен. Гете је тражио широку светски генерализацију
 у смислу светског општег прогресивног процеса. Гете је у студијама својим, и
 у уметности својој тражио измирење, тражио да у борбама буде и одрицање и ~~ли-~~
 шавање — ~~entbehen selbst den, entbehen~~ ^{entbehen} стоји у Фаусту само да исход борбе буде

елемент, да настане хармонија. Гете је, као мислилац и као поет желео да он
могне наћи онај један општи закон у процесу формирања и трансформирања у про-
цесу мењања и метаморфоза, који би закон важио за аноргански свет, решимо за
кристале, па за органски свет, сав и најзад и за ментални свет у човеку. Има у
другом делу Фауста место где се каже: свеједно, што се тамо у природи кристал
зује, то се овде у друштву организује, *свједно*.

Како треба, сасвим кратко говорећи, казати, шта је била ос-
новина Гетеова погледа на свет, на свет који се једнако мења. Пошто напоменемо
да је Гете био коренито човек земље, човек чула, човек пластике, и ~~пошто напоменемо~~
Ich bin ein irdischer Mensch — ~~пошто напоменемо да је имао снажно~~
~~осећање природе, можемо саопштити~~ *их би он ирдишер Mensch* и пошто напоменемо да је имао снажно
осећање природе, можемо саопштити основину његова гледишта о свету и човеку.
Природа са свим што је у њој, то је једна целина. У ту целину спада и човек,
дакле, човек као појава, и човек као продуктивна егзистенција, истоветан је са
природом. У основу је Гете, као мислилац и као песник, разрађивао према ~~пот~~
потреби и према искуствима, и постављао разна гледишта с обзиром на човечји жи-
вот ^и рад. Решимо, и највишу човекову продуктивност, стваралаштво, уметност, битно
је везивао за природу. Није волео ни апстрактне идеје, а камо ли догме, али је
скоро љутито догматички ~~ка~~ казао и написао: Како то да људи ^{не} разумеју да је,
како у природи, истоветно тако у уметности, ~~једна целина~~ једна иста важна и суш-
теска операција, обликовање, *das Gestalten*. ~~Ка~~ је то онда мало развио:
А кад кажем: обликовање, мислим на реалност, на пластичан облик у простору, ни-
како не на идеју, на неки систем, или теорему или философију. Мислим на облик,
на формирање и преформирање ^{ање,} на обликовање и преобличавање, и у природи, и у чове-
кову раду и стварању. То су метаморфозе. У природи метаморфозе су прогресиван
процес, у човекову раду и стварању ~~важност човека~~ ^{што} уз рад и стварање човек про-
лази кроз метаморфозе, и то је ~~такође~~ истоветно ~~како~~ у природи прогресиван
процес. Природа обликује и врсте и појединце, човек обликује ^и личност. Природа
ствара генија, гениј остварује личност највишег реда. Казујући, наравно, опширно
и на много места у прози и стиху то што смо ми сад казали укратко, Гете сва-
ки час изненади мишљу и гледиштем, ^(сваки час својом добром мишљу и гледиштем.) На пример да је изградња личност ^и супремач
задатак и достизање човеково, да је личност ^и важнија од уметничког дела. ~~Вели~~

Потврдио је то Гете реалио и пластично, како је увек волео да се говори и ради, ~~показује~~ свим великим и трајним заносом за енглеског песника лорда Бајрона, који је био велики песник, ^{јак} песник, али можда ^{још} јача и већа личност. Доиста, дозовите из оног света Бајрона, ^и сместа ће рашчистити терен, разгледати савременике песнике који су по поетичности по ^и мускелности били снажнији од њега. Остало он сам, и ви не можете да ~~се~~ ^{личности његове карактера} ~~напредујете~~ тек затим да га читате. Заборавите за то време и Шелија и Кијтса и Вордсворда. Има право Гете: уметничко дело држе у трајању људи, личност држи сама природа. Она је створила Бајрона, врашког, демонског Бајрона, коме нису одолевали ни људи ни жене, не одолевају ни данс. За годину дана, три нове биографије, и једна књига избора из дела. За то време Шели и Кијтс су добили по једну књигу, Вордсворд у философском часопису, ~~и једну~~ свега једну расправу: је ли Вордсворд био ~~лири~~ философ у смислу природне философије? Да се вратимо теми и Гетеу. Говорио је Гете о стварању уметничког дела ово: У сваком човеку, зато што је човек део природе, ради стално природни процес, и само у вези с тим процесом ^{уметник} ~~ради човек свој~~ обавља уметник процес стварања уметничког дела, тако да је свако уметничко дело и природно дело. Ту зависност уметничког дела од сарадње природне и природног, казао је Гете овом сликом, врло пластичном, мако ^и ~~и~~ и непластичном по немачком укусу. Шта је песма? У ствари ништа. То је свега један паљубац упућен свету. А од пољупца не долазе деца. Природа, ^а ~~и~~ природно, то је животни ~~универзал~~ услов за пластику и стварност, свугде, свакад. У другоме делу Фауста у лабораторији Мефисто магнета и прати шта се дешава у ~~некој~~ ^и ~~фиоли~~ ^и ~~у којој~~ се нека мешавина кува и згушњава, и треба да из ње ^и ~~изађе~~ ^и човек. Најзад се из фиоле и јави не човек, него хомукулус. Јадни створ без оне ~~плаше~~ ^и ~~плаше~~ не може да макне, и како сам каже, једнако постаје, али никако да постане. То јест као и горе што је речено, без учешћа природног процеса не може постати ништа живо, пластично, продуктивно, са правом на живот.

Дакле још него човека истоветовао је Гете Богу са природом. Познато је, Спиноза је писао *Deus sive natura*, дакле Бог, што и природа. Гете је волео Спинозу, читао га, али није био њиме ни вођен ни завет, кад је од

своје стране говорио и писао *Jott-Nature*. Гете није трпео никакав сис-
тем; ~~амање није~~ њему нико требао, па ни Спиноза. Нема у ~~његовом~~ делу ~~ни~~ неизбеж-
нога Аристотела; а има ~~паче~~ почетнички философ Талес, јер ~~у свом~~ *Tales* и његови сарад-
ници први ~~занемарати~~ *занемарати* божанско преишли на искуства у природи, и на посматрање при-
родне сарадње у занатима људским. У ствари философског гледања на две *двине*
чињенице: природа, Бог, треба можда поменути двоје: Хиндуска философија, теомонистич-
ки гледајући на ствар, каже: Има јединачно постојање Бога, и зато нема места
посебној егзистенцији природе; Бог је природа и космос. То је чувени хиндуски
акосмизам. А физиомонистичко гледање на ствар, куда спада и Спиноза, овако по-
ставља релацију. Има јединачно постојање природе, и зато нема места посебној
егзистенцији Бога; природа је Бог, а ако хоћете, можете је називати богом.
Fetez је природа заједно са богом и човеком, ~~ниси~~ *je priroda* мучила човека ради, луче
микроkozma ради, као и нашег владиту рада. Каково је место човека у природи?
Ко је човек? и зашто је човек у природи? У Фаусту, а и другде, рекао у роману
Die Wahlverwandtschaften, афинитети по избору, ~~па~~ Гете је своју лучу микроkozma
изradio боље од владике Рада. Али не о што Владика на томе проблему није могао
избећи религијске елементе, тако је Гете на томе послу ~~напо~~ *mora* своју основну пос-
тавку да осложи. То јест, кад смо казали: природа, и кад смо казали: природа је
једна целина, још нисмо казали да шта све има у тој целини; и нисмо казали да
можда има нешто ~~што ипак није~~ о чему се не зна јасно да ли иде у онај један,
општи закон који треба да је један *све, за* апсолутно све, а ако ид онда како иде.
Гете није успео да постави тај један општи закон за све органско, неорганско
и ментално; али је, постепено, морао да природи дода дух, и све више и више да
верује да у природи има демонских сила чије функције су моћне и тајковствене.
У врсту сукоба, Гете је јуначки сусретао, и у своме великоме делу, у стиху и у
прози, увек хармонично решавао. Немци савременици Гетеови нису се много одушев-
љавали, што се Фауст завршава хармонично, што Тасо не поступи, што Ифигенија,
пријатељ Орестов Пилад, стишају Ореста и шта, уопште, сваки мушкарац-јунак у
Гетеовим драмама добије у неком другом лицу врсту кочице. Ген од Берлихин-
гена је врло ватрен и бесан, али ~~ни~~ *тек* Вајслинген одједаред расхлади: Ја не знам

Знам, али ми мушкарци се тако понашамо као да смо увек пијани. Гете је дуго
време избегавао у својим делима реч дух у метафизичком смислу; — скоро не
смем да се послужи том речју, јер Гете никакву метафизику није признавао; —
кад је су дух и симболи, у другоме делу Фауста, овладали, и онда је налазио
места и прилике да природу помене у ^унебоко небљиво истоме смислу: *Komm, myn'ner,
Kommt Mediensatz, so je Himmelstempel, der die Welt umgibt, der die Welt umgibt;
Kommt, Kommt, so seht die Welt, die Welt, die Welt, die Welt, die Welt, die Welt.*

Када је најзад капитулирао пред духом и демонским силама учинио је и то хармонично, и као песник и као мистичар стварао чак моћ човека, твораштво луче микрокосма везује природу и дух и опет је ту хармонију целине.

Борбе Гетеове око тих проблема, око питања како реалистичким начином објединити свет, и пронес у свету који једнако пролази кроз метаморфозе. Борбе те су биле у Гетеу упорне и доживотне. Сам Гете пролазио је на том послу кроз небројене и значајне метаморфозе. Те метаморфозе и чине оно величанствено што се зове, како је Гете изградио своју личност, и ^{како} је умео дириговати пун и достојан живот. Било је мањак свага, било опасних ⁹маца демоније у свету, али је Гете остајао реалист, и до краја одбацивао апстрактне опште идеје, и романтизам, и све морбидно и ирационално, а нарочито поетску интровертност, поете који губе везу са природом и са искуствима у природи и међу људима. Борбе у Гетеу, и оне које се односиле на проблеме света, и оне које се односиле на решавање проблема у његовим делима, биле су жестоке јер је Гете рођен веома осесљив, и, ^{то не карактер}~~јер је~~ у први мах ^{ди}~~по политички~~ реагирao на све муњевито и једноправачки. Сем тога детињство његово у Франкфурту није текло хармонично, а студентске године у Јипсигу и затим у Штрассбуру Штрасбургу давале су за право онима који су говорили: И страши је, и неодољиво мнo ^{мој тата}демони су у њему. За детињства Гетеова десио се ^{ни}страшан земљотрес у Диселдорфу : лечно је изјавио да отац више не верује у бога. У кући ишао је ^{Гетеов}стажан политички раздор између оца и деда. Дед ^{Гетеов}Кристијан је био за превласт Аустрије и Марије Терезије, а отац за превласт Пруске и Фридриха Великог. Отац Гетеов био је чудак, двапут стар колико жена, Гетеова мајка па је

и ту стално шкрипало, и Гете изгубио веру у породицу и домаћи склад и тој скепси остао веран до краja. Познато je, у породични живот није умео да унесе хармонију. Гете је био и остао напрасит, бивао прави одљуд, сваке недеље по три дана, а сваки дан по неколико сата ћутао као камен, одбијао да прими посете, или иде у посете. Једаред је дрекнуо: (Ако морам некога да слушам, нека говори прости, кратко и јасно јер проблематичнога имам доста у самој себи.) - ако се даду тумачити и његови односи према женама. Чудан је био и страст је удела гонити га до нудизма и беснија. Али затим, или страст утолити, или зграбити страст у шаке и бежати. И бежао је, и мислио да у љубави утишања има. И својој аутобиографији, дивном делу које об^у требало што пре превести (наслов је *Dichtung und Wahrheit*), описује расстанак од Фридерике Брион, коју је много волео али ипак спремио ^{Seitside} расстанак. И кад је Фридерика отишла, каже Гете: Осетио сам да ми је много лакше. ^{Og Ivan Minkovica, both began, and both were united, and both were happy. Wagner.} Умео је младу девојку, на природном закону, бескрајно волети, али друге компликације и проблеме није дозвољавао. Отуда ваљда типови младих девојака у његову делу дивно су обрађени: топло уметнички приказани. Женски род ¹⁰ ~~уопште~~ дубоко је ценио као род матерa, великих сарадница природе у процесу света. Тако је дошао до Фауста, свога врло мушку работу заврши познатим ускликом у славу жена *Das ewig Weibliche zieht uns hinan.* ~~оженио се~~ ~~па~~ ~~он~~ ~~живео~~ је пак у чувеном *Goethehaus* - у Вајмару, у конјубинату са служавком Христијаном Вулпијус, на велики скандал паланке, ~~и~~ венчао се с њом кад је син Аугуст био већ седамнаест година стар, и изазвао у Вајмару још већи скандал: јер, ко ће огу, коју су сви звали *die Vulpinus*, звати ^{сва} ~~сва~~ ^{сва} госпођом фон Гете, или је примити у кућу. Наравно, Гете је импозирао себе верошини једаред за свагда, и окретао главе уши свему што је Вајмар причао и гласно мислио. Имао је доста проблематике у себи. Нешто због ¹¹ проблематике нешто ¹² ипак ваљда и због живота као таквог, казаво је једном, већ стар, бекермену. *Говори се много о моме срећном и олимписком животу. Нећу се жалити на свој живот. Али ако бих у свем дугом свом животу хтео да срачунам срећне дане, једва да би имао то око шест недеља.* ¹⁴ Мислио је ваљда при том у себи, трпајући можда и Експресса у гомилу питања о срећма: *Das Durchschnittsdrama* ¹⁵ ~~ко~~ ¹⁶ ~~то~~ ¹⁷ ~~му~~ ¹⁸ ~~је~~ ¹⁹ ~~биле~~ ²⁰ ~~уобичајена~~ ²¹ ~~ре-~~

заслуга. Расприčao се Гете извадио оловку и хартију — био је одличан пртач
 и стас Шинеру излагати шта ради и шта јевећ урадио на својој расправи о ме-
 таморфозама биљака. Шинер слуша и схвата, и мило му је, и у једном тренутку
 изицне: "У основи лежи прости генијална идеја." Каква идеја — закрести Гете
 (Херлер је за њега говорио: леп дечко, занесе вас духовитомшћу и шалом, али
 закрести чим му се нешто неугодно испречи.) Није то никаква идеја, господине.
 То јејскуство, стварност, моје искуство у природи и у животу. Шинер учтиво до-
 казује да искуства најзад резултирају у идејама. Гете крести. Умало се нису
 посвађали. Дошла је затим сеоба Шинерова у Јену, посете његове одане Вајмару
 срдачна молба да Гете буде сарадник у његову, Шинерову часопису, под митолошким
 називом *Der Korymbos*. Гете је постао сарадник, и пријатељска и све пријатељ-
 скија писма су даље утврђивала однос. Дошао је онда велики момент у Гетеову
 животу, пут у Италију, и силна можда најсилнија по ефектима метаморфоза у Ге-
 теову бићу. Треба овде уметнути једну фаталну прту у Гетеову животу: ~~она~~
 прта зове пачанка. Отишао из пачанке Франкфурта, и дошао да живи и умре у још
 страшнијој пачанци Вајмару. Ампипутинска држава, у главном граду Вајмару ~~био~~
 становника, војске број ~~био~~ људи и наједан топ — Гете се после бринуо и о
 позоришту и о тритиарима и о топовима — а сплетак око двора и ван двора, море
 Путовања Гетевих су била: Вајмар, неки пелах даље у Јену, па опет у Вајмар, и
 од времена на време, малчине даље у Карлсбад и Маријенбад, куда је уник меха-
 није, добро јешни и прилично жедни Волфганг Гете, први министар у Вајмару, ишао
 ради рестаурације, у природном процесу, врло важне ~~области~~ ^{телесне области која је} ~~која се~~ познат
 под стручним именом: абдмисен, а под обичним именом: прева, бубрези. ~~и~~ одједарез
 Италија, Медитеран, јужно сунце и особита светлост, уметност, трагови најлепше ~~е~~
^{uplast not truly, distinctive of Marlowe's life, Marlowe}
~~може~~ културног и класичног препорода. Вратио се Гете крилат, препун пламоваца ~~и~~
 стварање, донео готова таса, и прерађену у класичном духу Ифигенију. А Вајмар
~~на~~ све то: као теле у шарена врата. ~~Једно~~ ^{у и} ~~Букне~~ и Француска револуција. Гете је
 је ~~арзео~~ рат и револуције, мрзео свако насиље и неред. Обузета га је ~~опајана~~
 чинило му се да као песник и уметник нема више шта да ради, и реши да се
 потпуно преда науци, чисто научној обради свога основног гледишта о ~~животу~~

природи и човеку у природи. У тај кобни час се помага Шилер. Моли, преклиње песника да се врати своме правоме позиву, нарочито да ни часа не запусти Фауста. Решитује пред Гетеом пасусе из Фауста, моли га да му читамове смене, и саопштава планове за даљи развој великог дела. Гете је ^{наша} доживео велико искуство, ~~ре~~ редак доживљај у природном процесу, али бегме и у неком ^{из} природном процесу. Он је ^у боко узбуђен, он улази у неочекивану метаморфозу, каже Шилеру: "Ви сте ми вратили младост, ви сте вратили песника у мене. Опет су почетак писма, ~~ост~~ исто срдачна и племенита са обадве стране. Гете, у једном писму, каже: "Над ва^м дође бесана ноћ, мислите о Фаусту, и кажите ми шта бисте желели и тражили од тога дела као целине, и будите тако прави пророк за интерпретацију мојих ^{песничких} ~~сно~~ва." Шилер ће одговорити, не да би вратио мило задрго у спору од некада, него ~~ће~~ искрено, топло и племенито прегнути да поправи Гетеов ~~саи~~ ^о искључивом обухва^ту ~~свега~~ природом. Казао је Шилер у закључку ^{своје} писма: "И тако, једном речју, оно што би имало да се тражи ^и очекује од нашег ~~Фауста~~ Фауста, јесте и философско и поетско. Можете ~~би~~ окретати и увртати колико год хоћете, природа нашег предме^{та} у Фаусту ^{на} ~~на~~маже вам философску обраду, и имажинација ваша ће бити приморана да се покори у служби апстрактне идеје." Како Шилер рече, тако се и збита, и морао збити. Гетеова ^у ~~у~~двине упрошћена, песнички генерализована поставка о природи, и само природном, морала је у метаморфозу. Да ~~наведем овде два стиха из~~ ~~од једног енглеског песника чије је име~~ ~~каже он у једној пес~~

~~да~~ у Фаусту имамо човека, наравно и човечанство, са свим што чини процесе ^{приро}де у човеку, али имамо и све активности духа. Сублимно дваралаштво Гетеово, и мислилачко и поетско, везало је то двоје уједно тако, да га нико и ништа ~~раз~~ везати не може. Несрећни Шилер је умро 1805-е, стар свега 45 година. ~~Гете је~~ ^у ~~имамо да га преживи пуних 27 година.~~

Пред дивним случајем који се зове Гете-Шилер, пред случајем који је затресао царству зграду Гетеова убеђења, вредно је запитати се шта ~~каже~~ ^{данашња} наука о Гетеовој чувеној поставци: природа је целина, човек ~~не~~ ^{је} ~~део~~

и све што човек radi и ствара подлежи једном општем закону који је закон при-
родног процеса. Има ли у тој поставци основице егзактно научне, има ли у њој
неког доприноса егзактној науци, или је то песничко интуирање од велике ^(важности)
Разговарала сам са нашим физичарем, ^(а са намам) и биологом, и писала једном професору на сир-
ни, природњаку по струци, психологу по особитом дару. Знала сам да ће ми одго-
вити, јер ми је и раније, много пута, помогао, помогао ми ^(и он) да прођем кроз метамор-
фозу која је учинила да је вредно било да живим свој живот. (Не спада овамо са-
стриктивно али Гете би одобрио уметак о стварању личности — уметак да кажем ово:
што сам међу људима упознала најплеменитије, све је ^{то} био професор университета.)
А сад натраг на ствар. Наш научник ми рече: Не може бити речи о науци. Гете није
изрекао никакву теорију о природи, није системисао законе природе. Али, ^(он) је он
песнички интуирао једно гениално схватање о природи као целини, и не заборавио
је пре скоро сто седамдесет година. А професор са стране високе школе ми је
одговорио: Нити је Гете природни философ, нити наша наука може његову поставку
уврстити у ред наших ^(или) познатих тачака. Али као гениално схватање света, научно
просто и одређено речено, поставка његова је важна ^(и) модерна, и у будућности поста-
ће мајка још важнија. Данас се ^(бази) на томе ради: натраг у природу, али са савршеним
познавањем закона и процеса природе. На се професор у писму насмејао: Не забо-
равите да је Гете с поносом презирао математику! и да је није знао! Можда сте
читали о његовом ђутим нападу на сиротог мртвог Ђутна, зато што је Ђутн, он у дру-
гој крајности, занемаривао историско и развојно и чисто математички обредбавање
механизоване природне законе.... После професора и научника покуша човек и ^(сам)
да покупи нешто знања, и сећања из штива, ^(и) вези са проблемом: природа и човек
у природи. Некада, ^(ко) знам када, човек је доиста био део природе и најконкретни-
јем смислу као и његова овна, потпуно индивидуализам, без личности, несвесан
природе. То је, ваљда, трајало мање или више тако све до најстаријих грчких ^(мисли)
наша, који су почели да ухвате природу, да кажемо, научнички, некакo научнички. Та
је дошао Платон, и с њим одвајање субјективних вредности од појаве у природи.
^(Платон) Платон издваја свест из природе, поставља дух сасвим одређено над природу. Област
идеје је за њега посебна реалност. Наш је Његош у Лучи микрокосма платонист;
Идеје се свијетљају у наднебесју. Платоново учење је имало живан живот; ^(живело)

и још живи у религијама и философијама. Од Платона иде корен дуализму: материја-дух, па плот и дух, па анатема плоти, па учење Манихово, па ~~жизна~~ у време хришћанства, јерес Манихејска, која, прикривено, и данас живи на све стране. Гете бри^{ше} манихејство једним стихом

Ein Blick und die Begierde - Genuss nach der Begier.

То је природно закон који важи од кристала, чије се честине заљубљено приљубљују уз комад или штапић, у облик кристала, па преко ^{морских} ~~алга~~ без очију и свести које страстно пузају уз стакло за сунчевом светлошћу, па до Гетеове лирске песмине о ружичи која се не да, боде прети али најзад пристаје да буде откинута. Шта имамо данас у смислу природе, материје, човека? Већ је стари римски песник Лукреције одвојен дух, односно душу ~~она~~ вратио у материју, расејао душу свуда по материји, казао да смрт није ништа друго до метаморфоза, природна ~~трансформација~~ *stors mit mir ist*, смрт ~~данас~~ није ништа, не треба је се бојати. ~~Гете у својем роману Страдања младог Вертера каже нешто сасвим слично песнички јаче~~ први пут ~~у~~ у римску поезију појам бескрајности, у материји, и појам бесмртности са материјом. Гете у своме роману Страдања младог Вертера каже о смрти ~~смирти~~ ^{Лукреције} слично само са ~~више поезије~~ ^{јачом поезијом} ~~каже~~ ^{не у своме Вертеру} ~~не~~ пре то што ће ^{Вертер} извршити самоубиство: *Der Tod, das Grab! ich verachte dieses Wort nicht! Wie werden mir widerstehen, Lotte!* ~~It~~ ^{na} на другом месту, чули смо већ казао је да се биће, природно биће не да смрвити, никада. Живот је вечан, а вечност чине промене, метаморфозе. ^{Na, ganz richtig} Имаће право професор са стране: ~~данас је~~ ^{научна савременост и генијалност} ~~научно, савременост и генијалност~~ ^{поглед на свет гетеовски: човек се утапа у природу} ~~поглед на свет гетеовски: човек се утапа у природу~~ само са све савршенијим познавањем природних закона и процеса. Можда се иде проналаску овог гетеовског јединог закона који би важио за органско, анорга и ментално. Гете је чезнуо за тим законом као за обећаном земљом, ~~Поширао га у својим дјелима изрично у чие тог закона судове и пророштва пророчанс~~ ~~тва~~ ^{зани га није пронашао. Можда га и нема. А можда генији} ~~као~~ ^{и обични људи умиру негде успут својих чежњи, активности, надања,} ^у ~~томе је~~ ^{би} ~~можда највеће страдање великих људи: измиче им нешто што они својим силама~~ ~~било да могу дохватити. Резигнирај, мишавај се~~ ^{речи су Гетеове. На једном}

месту, у првом делу Фауста, Фауст није као најобичнији страдањик да му судбина, или Бог, ~~не~~ ^{није испунио} ~~ниједну жељу, ниједну~~ *nicht einen Wunsch, nicht*

einmal! Страдање је један од великих Гетеових проблема у изградњи личности човека, нарочито гениалног човека. ^{Гете} ~~Он~~ је младости написао Страдања младога Вертера тако искрено и човечно, тако непосредно, ~~како никад~~ ^{како никад} ~~није~~ ^{није} писав. ~~Он~~ је свет освојио поезијом страдања у Вертеру, ^{затим}, покушао је метаморфозу и дисциплину. Хтео је јунака, трагичног јунака у ~~ч~~ ^у чисто класичном смислу, јунака који срља у ~~своју~~ ^{судбину} ~~који~~ ^{за} ~~пери~~ ^{што} ~~који~~ ^{испашта}, али који као бог, не страда, не уме страдати—уостаном као ни природа што не уме страдати. Фауст је, између другог, требао и то да уметнички оствари. Гете је дуго водио развој своје замисли тако да Фауст ни у једној својој природи ни вишој ни нижој, ни као Фауст ни као Мефисто, не страда. Гете је ~~имео~~ ^{само у себи} ~~од~~ ^{од} тих божанских атрибута: био је тврди, божански себичан, умео бити равнодушан, као природа, као неки велики брдо. ~~Он~~ ^{Признавао} је дуго, само чежње и неиспуњене жеље. *Na mirsad u. schrag.*

*Wer die Schmach nicht kennt,
Der weiss nicht was ich leide!*

^{историјски} ~~Гете~~ ^{историјски} ~~није~~ ^{није} ~~исписао~~ ^{исписао} реч страдања. ~~Он~~ ^{Својом} ~~није~~ ^{није} волео трагедију, писао против ње, мислио да никада не може ~~није~~ ^{сачинити} трагедију, па је под главном своје дело, свој ~~Фауста~~ ^{Фауста}, својом руком исписао трагедија. ~~Фауст~~ ^{Фауст} ~~страда~~ ^{страда} у првом делу, Мефисто у другоме делу; због чега је ~~он~~ ^{он} у свету, или над светом има толико појава које он не познаје, ~~он~~ ^{он} боји се, не зна куда ~~он~~ ^{он} ~~је~~ ^{је} зато што не уме да страда бео и је, тричав. За њега нема казне, покајања, скрушености. Како је страшно биће које не уме да страда! За чисту природу у човеку нема метаморфозе. ~~Фауст~~ ^{Фауст} ~~духовна~~ ^{духовна} ~~природа~~ ^{природа} у човеку, виши ~~соби~~ ^{соби} ~~он~~ ^{он} ће проћи кроз све страдалне метаморфозе да најзад дође до оне која му довршава личност. Сав са природом и људима, сав у реализму и стварности живота, Фауст ^{у моменту} ~~сматра~~ ^{сматра} ~~духовну~~ ^{духовну} ~~што~~ ^{што} ~~му~~ ^{му} ~~дан~~ ^{дан} ~~доме~~ ^{доме} ~~се~~ ^{се} ~~испуњује~~ ^{испуњује} ~~мочари~~ ^{мочари} ~~да~~ ^{да} ~~би~~ ^{би} ~~н~~ ^н ~~за~~ ^{за} ~~стенозе~~ ^{стенозе} ~~за~~ ^{за} ~~руде~~ ^{руде} ~~и~~ ^и ~~кад~~ ^{кад} ~~један~~ ^{један} ~~одводи~~ ^{одводи} ~~ров~~ ^{ров} ~~добро~~ ^{добро} ~~профункционише~~ ^{профункционише} ~~Фауст~~ ^{Фауст} ~~не~~ ^{не} ~~како~~ ^{како} ~~да~~ ^{да} ~~је~~ ^{је} ~~то~~ ^{то} ~~тренутак~~ ^{тренутак} ~~среће~~ ^{среће} ~~који~~ ^{који} ~~не~~ ^{не} ~~да~~ ^{да} ~~може~~ ^{може} ~~да~~ ^{да} ~~траје~~ ^{траје} ~~вечно~~ ^{вечно}. Замислите метаморфозу од оне готске собе у првоме делу Фауста где Фауст и ђавола

[illegible]

Године 1820-е штампао је Бајрон своју драму Марино
Фацијеро, и ^{уз књигу} ~~препратио~~ ^{препратио} књигу и писмо ~~садржавајућем~~ да их пошаље Гетеу. На је књигу по-
послао, а писмо задржао, и Гете је то писмо добио тек године 29-те, пет година
после Бајронове смрти. Бајрон је, вероватно, задржао писмо због незгодне ~~садр-
жабине~~ ^{садржине} која му се, тешко је знати како, ^у ~~на~~ којој људи, омакла у свечаном мо-
менту. ^{Рече је у својој} ~~Када год~~ Бајрон: када год пишем прозу, мени необуздане речи истрча-
вају. И заиста, изнебуха ово: [„] ~~А~~ ви сте јединим јединим делом у прози (Вертер)
изазвали веће презирање живота код младих људи / ~~заузима~~ ^{заузима} ~~на~~ ~~ваше~~ ^{на} самоубиство,
~~своје~~ која су се после Гетеова романа јављала / него сва дела енглеске по-

[illegible]

Бајрон је умро 1824-те, а Гете је живео још осам година.

Преживео је надживео све блиско драго. Она и матер, белиног сина Херцера, ^{Шиле}
~~је~~ жену ~~најзад~~ и Бајрона. Доша је последња ^{најзад} метаморфоза. У оној кутијастој
 једносратници, која је била ^{Телера} ~~етеова~~ кућа у Вајмару, кући пуној ситних соба,
 била је и једна мајушка соба и мансарди. У тој соби је, такође, сам ~~он~~

снаха би га obišla tek ponekad — umro je ¹ete. Haјne, ² пишући o романтичној школи у Немачкој, помињао ³tu и Гетеа и препричао посету своју у Вајмару, ⁴сравнио Гетеа с Јупитром, ⁵и додао ⁶и нехотице сам погледао у страну ⁷крај њега не стоји орао с муњом у кљуну. ⁸Завршио пасма: *Les dieux d'en haut* — Богови одлазе. ⁹Ете је умро 22 марта 1832-е. ¹⁰Ете је умро ¹¹писао је ¹²неко други, ¹³Зашто је сунце овога стојећа. Новине целог света су биле пуне текстова о Гетеу. Помињане су речи које су иштакнуте савременици писали ¹⁴некад o младоме Песнику. Срце моје је пуни Гетеа као кап росе јута њега сунца. — најлепши, најживоснији, најоригиналнији, најватренији, најнеобузданији, најнежнији, ¹⁵најзаслужнији од свих бића. — Крај би требало да је. — Срце пуно осећања, ум пламен, дух орловских крила. — Дође вам да ¹⁶обожавате, ¹⁷то је велики гениј и страховит човек. ¹⁸Тако се писало. ¹⁹У Гетеовој кући лежао је, по истински општем ²⁰закону природе за све на свету сасушен, истрошен, мртав старац. Свет је овај ²¹свет промена, све промена, ²²и метаморфозама је живот и вечност.

А/на тргу у Вајмару стоји споменик Гете и Шилер заједно на пједесталу. Гете ²³дасно, крупан, ²⁴мао одређених мушких прта у лицу, гледа оним својим пронакљивим очима далеко, али не као ²⁵сфинга ²⁶него као ²⁷закондар закона. Шилер, крај њега, нижи, тамак, бодешљив, мао женски нежних пртау лицу, и погледа донекле уперена у вис, ²⁸води у царство Платонових идеја. Споменик није ²⁹уметничко дело. Зар је и лако ударити у камен две велике поезије, две ³⁰необичне ³¹повеке ³²један редок, скоро трагично племенит омиос. ³³На њу признати да ми је дошла у главу успомена ироничнога смисла, ³⁴али ³⁵мисли ³⁶карактеристична по чудна ³⁷спрег Гете — Шилер. Када је Гете штампао поему Херман и Доротеја, ³⁸мао ³⁹тако ⁴⁰и доста филистарски домаћу срећу немачке породице, још и у гламазним хексамет-ма држану — тражио је и добио од издавача — био је већ чувен и по томе да ⁴¹скупо ⁴²пролаје ⁴³што би он рекао, своје производе — добио је за оне хексаметре у оно доба огромно своту од хиљаду златних талира. Забележио је, Шилер ⁴⁴када је то чуо, како је продрхтао и казао само једну реч: Грозно. ⁴⁵Ессе Шилер.